

VIELÄKÖ LISÄ NAPOLEONIN ARVOSTETTUIHIN TULKITSIJOIHIN? ITÄVALLAN ARKKIHERTTUA KAARLEN PANOKSESTA SOTATAIDON JA SOTATIETEIDEN RINTAMASSA

Yleisesikuntaeversti, VTM, M. A. Matti Lappalainen.

KLASSIKKOJEN KOULUKUNTA

”Arkkiherttua Kaarle olisi ollut aikakautensa huomattavin sotapäällikkö, ellei hänen kuntonsa olisi asettanut hänen tielleen esteitä, joita hän ei kyennyt kaikilla kyvyillään voittamaan.”

Napoleon

Preussilainen Karl von Clausewitz ja myös sveitsiläissyntyinen Antoine-Henri Jomini ovat kuuluneet Napoleonin aikakauden arvostettuihin tulkitsijoihin. Erityisesti tämä koskee ensiksi mainittua, jonka sotaa ja sodankäyntiä koskeva filosofia elää tänäkin päivänä, vieläpä varsin voimakasta renessanssia. Kaikesta vaikeaselkoisuudesta huolimatta hänen klassillinen teoksensa ”Vom Kriege” (Sodasta) on edelleenkin eräänlainen sotateoreetikkojen ”raamattu”, jota usein siteerataan sekä oikeissa että väärissä yhteyksissä, ymmärtäen sekä oikein että väärin.

Jominin asema sotateoreetikkona on ollut jo kiistanalaisempi¹. Hänen vaikutuksensa painottui viime vuosisadan puolelle ja saavutti kenties huipentumansa U.S.A:ssa. Teemme kuitenkin Jominille vääryyttä, ellemmme lue häntä Napoleonin ajan eturivin tulkitsijoihin. Hänen vaikutustaan mm. sodankäynnin pysyviä periaatteita koskevilta osiltaan voidaan jäljittää vielä 2. maailmansodan ja ydinsodan aikakauden sotilasohjesääntöihin ja yleensä sotatieteelliseen ajatteluun jopa omaan maahamme saakka. Mutta onko von Clausewitzin ja Jominin rinnalle tai ainakin heidän edustamaansa voimakaksikkoon kytkettävä vielä kolmas linkki? Kyseessä on Itävallan arkkiherttua Kaarle (Karl tai Carl Ludwig Johann), keisari Leopold II:n poika (1771—1847) ja keisari Frans II:n veli.

Kaarlen ansiot sotapäällikkönä napoleonilaissodissa ovat kohtuullisen tunnetut. Vähemmän tunnettua on hänen sotatieteellinen ajattelunsa ja sen tuloksena syntynyt varsin mittava arkisto ja kohtuullinen määrä julkaisuja. Sotateoreetikkoja esittelevä kirjallisuus näyttää Itävaltaa lukuunottamatta paljolti unohtaneen hänet.

Kaikki kolme herraa olivat älykkäitä ja uutteria Napoleonin sotien tutkijoita, uuden sotatieteellisen ajan airueita. Napoleon sotataitoineen tarjosi heille houkuttelevan tulkintamateriaalin. Sen haasteeseen he jokainen omalla tavallaan vastasivat — kuka enemmän tai vähemmän kuuluisuutta saaden — vähiten näyttää tulleen Kaarlen osaksi.

On mahdoton tehtävä kyetä tarkasti erottamaan, kuinka paljon edellä mainitut sotateoreetikot omaksuivat suoraan Napoleonin sotateoreettista ajattelua². Sama

koskee sellaisia sotateorian esiklassikoita kuten walesilainen Henry Lloyd ja preussilainen Georg Friedrich Tempelhof. Jos heitä kutsutaan esijominilaisiksi, niin nimityksellä esikaarlelainen on myös katetta. Myös toinen toisiltaan mainittu kolmikko lienee saanut enemmän tai vähemmän vaikutteita, mm. Jomini Kaarlelta ja ilmeisesti myös päinvastoin.

Sotateoreettinen ajattelu on jatkuvasti joutunut kamppailemaan pragmatismien kanssa. Tämän kokivat ainakin Jomini ja Kaarle. Kävihän Kaarle tässä asiassa sisäistäkin painia. Tämä näkyy hänen eräissä vastoin omia oppejaan suorittamisensa käytännön taistelutoimissa. Yleisenä "muistona" pragmatismien ja prinssiipiajattelun välisestä "kädenväännöstä" on joitakin ajasta, paikasta, yleensä olosuhteista riippumattomia peruseriaatteita. Kun hätä on ollut suuri, eli sotien aikana, ovat nämä prinssiipitkin muistuneet mieleen. On syytä todeta, että klassillisen koulukunnan isä, Napoleon, oli prinssiippiilosofian kannalla. Pyrkimys löytää sotaan, sodankäyntiin ja sen eri osa-alueisiin liittyviä lainalaisuuksia, periaatteita, sääntöjä ja ohjeita, perustuu klassillisen ja myös 1700-luvun esiklassillisen koulukunnan huomatuimpien sotateoreetikkojen suorittamaan sotahistorian sekä oman aikansa sotien ja omien kokemusten analysointiin.

Napoleonin ajan tuottama sodankäynnin mullistus yleisine asevelvollisuuksineen ja massa-armeijoineen oli suuri haaste sekä silloisille että myöhemmille sotateoreetikoille, uusklassikoille ja heidän opponenteilleen. Tuon ajan mullistus oli niin suuri, että ei ole pidettävä ihmeenä, jos irtaantuminen vanhemmasta sotateoriasta kaikkine matemaattisine ja geometrisine kuvioineen ja taistelujen karttamisineen ei aivan hetkessä käynyt. Vaikka näitä antinapoleonilaisia piirteitä säilyi Kaarlessakin, hän oli kuitenkin suuren muutoksen yleispiirteet tajuava käytännön sotapäällikkö ja sotateoreetikko³. Tämä muutoksen tajuaminen ei rajoittunut vain välittömästi sotaan ja sodankäyntiin liittyviin kysymyksiin vaan myös yleisiin poliittisiin ja yhteiskunnallisiin asioihin sinänsä niiden sodankäyntiin kohdistuneen vaikutuksen tarkastelun lisäksi. Jo arkkiherttua Kaarlestakin kirjoitettu laaja, kolmiosainen elämäkerta (Oskar Criste, Erzherzog Carl von Österreich), joka ilmestyi vuonna 1912 Wienissä ja Leipzigissä osoittaa, että vielä ensimmäisen maailmansodan aikoihin ja nimenomaan 1800-luvun aikalaistensa keskuudessa Kaarle oli arvossa pidetty sotilaspoliitikko, sotapäällikkö, sotateoreetikko, ja valtiomies. On vahinko, että hänen persoonansa ja ajattelunsa on jäänyt sittemmin paljolti unohtuneeksi strategian peittämäksi.

ELÄÄKÖ KAARLEKIN ERÄÄNLAISTA RENESANSSIA?

Mottona olevan arvovaltaisen ja asiantuntevan tunnustuksen kohde Itävallan arkkiherttua, Kaarle (Carl Ludwig Johann), Teschenin herttua, Generalissimus kuuluu epäilemättä maailman huomatuimpien sotapäälliköiden ja sotateoreetikoiden kuntaan. Tämän väitteen perustana ovat hänen kunnostautumisensa Napoleonin vastaan käydyissä kolmessa koalitionsodassa, hänen armeijauudistuksensa sekä sotateoreettiset julkaisunsa. Myös suuri valtiomiestaito kuului hänen kykyihinsä. Kun henkilökuvaan lisätään vielä yhteiskunnallisen rakentajan sekä filantroopin ihmiskuvat, kohtaamme Kaarlessa todella mittavan persoonan. Valitettavasti hän on sotateoreetikkona jäänyt von Clausewitzin ja Jominin varjoon. On enemmän kuin paikallaan kirkastaa hänen suuren persoonansa kuva. Näin on viime vuosikymmeninä 1960-luvulta alkaen tapahtunutkin itävaltalaisissa ja englantilaisissa julkaisuissa⁴.

On sanottu, että Kaarle elää, mutta kukaan ei tunne häntä. Rauchensteiner käyttää biologista vertausta "Clausewitz lebt tausendfach, Jomini lebt, Carl ist bestenfalls scheinot"⁵. Itävallassa Kaarle on luettu kahdeksan huomatuimman sikäläisen sotapäällikön joukkoon. Jotkut ovat nimittäneet häntä Itävallan suurimmaksi sotilaaksi, prinssi Eugenin ja Radetzky'n luokkaan kuuluvaksi⁶.

Mielenkiintoinen on myös Hitlerin Saksaan liittyvä Lorenzin kuvaus Kaarlesta eräänlaisena Suur-Saksa -ajattelun symbolina⁷, pidettiin häntä aikoinaan Saksan pelastajana ja saksalaisen kunnian sitkeänä puolustajana.

Allmayer-Beck on sattuvasti nykyaikaan sopivasti kysynyt, onko kaikki isiltä peritty muuttunut tyhjiksi käsitteiksi vai kuuluuko se vielä nykypolven henkiseen omaisuuteen. Tämän kysymyksen hän liittää oikeutetusti myös sotilaallisen ajattelun ja toiminnan piiriin, Kaarlen perintö mukaan lukien. Todetessaan, että Kaarlen vaikutuksen ja arvon suhteen on erimielisyyksiä asiantuntijoidenkin keskuudessa, Allmayer-Beck kysyy, että merkitseekö Kaarle, Itävallan suuren sotilaallisen menneisyyden eräs huomattavimmista symboleista, vielä jotakin vai kirjoitetaanko hänestä vain estetiikan vuoksi⁸. Hänen vastauksensa on, että Kaarrella on vielä sanottavaa. Tätä tukee se ilmeinen, mutta ei läheskään von Clausewitziin kohdistuneeseen verrattava, eräänlainen renesanssi, jonka kohteeksi "kaarlelaisuus" on Itävallassa joutunut. Kotimaassaan häntä rinnastetaan arvostuksessa jopa tuohon kuuluisaan preussilaiseen sotateoreetikkoon. Merkillisenä on pidetty sitä, että mm. ensimmäisen maailmansodan aikaisten upseereiden jäämistöstä ei ole löytenyt Kaarlen tuotantoa. Sen sijaan sotamarsalkka Konrad von Hötzendorf rinnasti hänet historian kuuluisiin sotapäälliköihin.

Kaarlen ansiokas elämä ajoittui suurten mullistusten aikakauteen, jolloin Napoleon tavoitteli Euroopan herruutta, ehkäpä Pyhän Rooman valtakunnan uudesti luomista tai frankkilaisen keisariunelman toteuttamista. Valtioita syntyi ja kukistui, lopulta meni koko Napoleonin keisarius. Wienin kongressi aloitti uuden aikakauden sotien runtelemassa Euroopassa. Tuolloin Kaarle oli enää suurten tapahtumien sivustakatsoja, eikä hän metternichiläinen ollutkaan.

Kaarrella oli huomattavia vastustajia ja kadehtijoita, joista huomatuin lienee ollut Itävallan ulkoministeri Thugut. Näillä oli vaikutuksensa sotapuolueen ympäröimän keisarinakin Franz II:n tiettyihin epäluuloihin veljeään kohtaan. Kaarle ei hyväksynyt jatkuvaa sotapolitiikkaa vaan tavoitteli mahdollisimman pysyvää rauhan tilaa. Hän esitti jopa liittoa Napoleonin kanssa jatkuvan sodankäynnin eliminoimiseksi.

Luonteeltaan herkkänä Kaarle ajatteli usein eroa sotilasvirastaan ja olikin välillä Böömin kuvernöörinä. Vuonna 1809 hän luopui kokonaan aktiivisesta sotapalveluksesta ja antautui kokemuksiensa kokoamiseen.

Tässä yhteydessä näkyy merkittävää yhtäläisyyttä Mannerheimin persoonan kanssa, sotataidon, poliittisen ymmärryksen, yhteiskunnallisen rakentamishalun ja humanisuuden kytkemänä.

Ollessaan vuodesta 1815 Mainzin kuvernööri, solmittuaan samana vuonna onnellisen avioliiton ja saatuaan suuren perinnön Kaarle saattoi viettää loppuelämänsä rauhallisesti kirjallisille harrastuksilleen omistautuen. Lyhyt sairaus saattoi merkittävän sotilaan viimeiseen iltahuutoon 30. 4. 1847. Tänä vuonna on 180 vuotta siitä, kun Kaarle jätti aktiivisen sotilasuransa.

Kaarlen ilmaantumisessa taistelutantereille ja joukkojen johtamisessa oli jotakin samanlaista kuin Mannerheimissä. Saatuaan tulikasteensa Jemappessa lokakuussa 1792 hän sai nopeasti johtoonsa yhä suurempia yhtymiä huipentuminaan Itävallan

Reinin armeijan, Italiassa olleen armeijan ja myös pääarmeijan komentajuudet. Arvot seuravasivat arvostusta. Vuoden 1792 kenraalimajuri oli jo vuonna 1806 Itävallan armeijan generalissimus. Hän oli myös sotaministeri ja Itävallan hovisotaneuvoston puheenjohtaja. Saatuaan monia voittoja ja kärsittyään myös tappioita Kaarlen sotapäällikön uran eräänlaista huipentumaa edustaa vuoden 1809 Aspernin voitto, jonka sankarina hänet erityisesti muistetaan. Sitä ennen hänen voittojensa sarjaan kuuluivat mm. Aldenhoven, Maastricht, Neerwinden (1793), Wetzlaw, Ucherath, Würzburg, Emmendingen, Schlingen (1796), Stockach, Lippingen (1799).

Vaikkakin Kaarlen luonteenpiirteissä ilmeni ajoittain jonkinlaista epävarmuutta, rautaista tahtoa voidaan pitää hänelle tyypillisenä. Mahdollisen toteuttamiseksi hän vaati itseltään usein mahdottomia⁹ (vrt. Mannerheim).

Taistelukentillä ponnistamisen ohella Kaarle jaksoi toimia armeijan suurena energisenä reformaattorina. Tässä erotetaan 1. reformikausi 1801—05 ja 2. reformikausi 1806—09.

Kaarle kuului kieltämättä niihin vielä varsin harvoin sotapäälliköihin ja -teoreetikoihin, jotka oivalsivat lineaaritaktiikan aikakauden olevan ohitse, että taktiikkaa ja sen käsitesisältöä oli voimaperäisesti kehiteltävä. Kun älyllinen johtaja oli vielä 1700-luvulla joutunut korvaamaan saamansa opin puutteita omalla taidollaan ('sublime Taktik'), uusi aikakausi vaati Kaarlenkin oivallusten mukaan koko taktiikan käsitesisällön tarkistamista ja uudelleen jäsentämistä sekä ennen kaikkea kouluttamista.

SOTATEOREETTISEN OPISKELUN JA OMIEN SOTAKOKEMUSTEN SYMBIOOSI — KAARLEN JULKAISUTOIMINNASTA

Arkkiherttua Kaarlen ruhtinaalliset ympäristöolosuhteet, valpas äly, huomiokyky ja kiinnostus saivat hänet jo nuorukaisena ututterasti tutkimaan sotahistoriaa ja yleensä sotateoriaa. Tässä suhteessa hän oli mm. Jominiin verrattava täysverinen klassillisen koulukunnan edustaja.

Kun Kaarlen nuoruusvuosien toiminta, kokemukset ja julkaisutoiminta painottuivat sodankäyntiin, otti hän varttuneemmalla iällä julkaisutoiminnassa kantaa valtio-opillisiin, ulkopoliittisiin, hallinnollisiin, taloudellisiin ja jopa rakennusteknillisiin kysymyksiin. Näissä ilmeni hänen valtiomieskykynsä, jota hän oli aiemman sotapäällikkötehtävänsä lisäksi saanut osoittaa valtakunnan sotaneuvoston puheenjohtajana sekä sota- ja meriministerinä.

Kaarlen sotilaan ja sotapäällikön tie, jolta hän ammensi kokemuksia teorianmuodostustaan ja julkaisujaan varten, oli pitkä ja vaiherikas, suuria kokemuksia antava. Se kulki Alankomaista Saksaan, edelleen Italiaan ja Sveitsiin, jälleen Saksaan työntämään ranskalaisia Reinin taakse ja vihdoinkin kotiseutunsa suojelemiseen Murat'n tunkeutuessa Wieniin. Kaikissa taisteluissaan hän osoitti erinomaisia johtajan kykyjä siitä lähtien, kun hän vähän päälle kaksikymmenvuotiaana prikaatinkenraalina kunnostautui useissa taisteluissa Alankomaissa.

Kaarle kuului kieltämättä niihin vielä varsin harvoin sotapäälliköihin ja -teoreetikoihin, jotka oivalsivat lineaaritaktiikan aikakauden olevan ohitse, että taktiikkaa ja sen käsitesisältöä oli voimaperäisesti kehiteltävä. Varsin hyvin voi kuvitella Kaarlen, Jominin ja muidenkin aikansa tasalla olleiden ajattelijoiden

ärtymyksen aina silloin, kun pragmatismi nosti päätään, kun esiintyi ”kaiken osaavia”, jotka eivät halunneet tietää mitään sotatieteistä väittäen niiden ehkäisevän älyllistä toimintaa ja päättäväisyyttä¹⁰.

Kaarlen operatiivis-strategiseen ajatteluun vaikutti italialaisen strategisen koulukunnan oppien lisäksi erityisesti Preussista Itävallan armeijan palvelukseen siirtynyt sotateoreetikko ja käytännön sotilas Carl Friedrich von Lindenau¹¹. Lindenauun tukemana Kaarlen sotakokemukset kristallisoituivat yllättävän nopeasti niin hyvin strategisiksi periaatteiksi¹², taktillisiksi esimerkeiksi¹³ kuin reglementeiksi, niin hyvin jalkaväelle kuin ratsuväelle.

Kaarlen kulttuuripersoonaan soveltuvat hyvin väitteet hänen yhteyksistään Goetheen ja Schilleriin, jopa niin pitkälle, että näillä olisi ollut vaikutuksensa hänen julkaisuihinsa. Kaarlehan tajusi kulttuurin yleisen vaikutuksen sotataitoon ja nerouden ylivoiman fyysiseen voimaan nähden¹⁴.

Strategisissa kirjoituksissaan Kaarle tarkasteli paitsi sodan yleistä luonnetta, hyökkäys- ja puolustussotaa, linnoittamista, keskitysmarseja jne.

Offensiivi oli Kaarelle primaarinen taistelumuoto. Voimat oli mahdollisimman nopeasti keskitetävä ratkaisukohtaan. Defensiivi tuli kyseeseen ajan voittamisen tarkoituksessa ja kun voimat eivät riittäneet offensiiviin. Puolustuksessaakin oli oltava aktiivinen ja vihollista oli aina kulutettava. Pienimmällä mahdollisella riskillä oli saavutettava optimaalinen tulos. Topografia ja maaston tuntemus olivat tärkeitä. Maaston muuttuminen rakentamisen kautta vaikuttaa myös operaatioihin. Voimavarat, aika ja tila rajoittivat Kaarlen mukaan sodankäyntiä. Hän ei ollut massa-armeijan, eikä myöskään kansansodan kannattaja. Yleinen asevelvollisuus tulikin Itävaltaan vasta 1850-luvun puolivälissä Kaarlen kuoleman jälkeen.

Vaikka Kaarle edusti paljolti 1800-luvun alun yleistä modernia sotilaallista ajattelua¹⁵, hän käytti vielä eräitä vanhoja käsitteitä ja lausui, että korkeamman sotataidon periaatteet perustuvat matemaattisiin totuuksiin. Kuitenkin Kaarle oli myös pragmaattikko ja varoitti sotateorioiden soveltamisesta tapauksiin, joihin ne eivät käy. Sodankäynnin perustotuuksien hän katsoi olevan lukumäärältään vähäisten. Niiden soveltaminen ei ollut hänen mukaansa koskaan samanlaista. Käytännön taidon voi saavuttaa opiskelemalla sotahistoriaa, puntaroimalla eri menettelytapoja ja hankkimalla maaston tuntemuksen. Sotapäällikön tuli kasvattaa itseään, pelkkä synnynnäinen älykyys ei ollut riittävä kyvykkäälle johtajuudelle.

Kaarle piti turmiollisena pitäytymistä muuttumattomiin sotataidollisiin muotoihin, mikä saattoi johtaa erehdyksiin todellisissa tilanteissa. Hän varoitti myös siitä, että sotaharjoitukset saattoivat ruokkia vanhojen ja virheellisten menettelytapojen säilymistä. Joukkojen kouluttaminen ei saanut olla mikään shabloona. Hän halusi myös osoittaa, että joukkoja oli mahdollista johtaa ilman Wallensteinin demoniaa, ilman Napoleonin tunteellista élania ja Radetzky'n joukkojen ylemmyden tunnetta¹⁶. Oli tarpeen valppaasti seurata yleisessä ajattelutavassa, tietämisessä, tieteessä ja yleensä kulttuurissa tapahtuvia muutoksia. Käytännön sotaopissa oli otettava huomioon mahdollisuudet, kokemukset, psykologiset ja sotahistorialliset tekijät. Kaarlen ajattelun mukaan yksinkertaisin on aina ”tosinta, kauneinta ja tarkoituksenmukaisinta” sotatieteissä¹⁷.

Criste on antanut elämäkertateoksessa Kaarelle ”eine nicht zu übersehende Stellung” sotatieteellisessä kirjallisuudessa ja todennut ”hänen tarjoavan runsaasti oppia ja herätteitä, joiden sisäistä arvoa aika on voinut vain vähän haalentaa”¹⁸. Mielenkiintomme kohdistuu siihen, miten paikkansa pitävää Kaarlen teoria on ollut

aikansa sotatieteellisissä kuvioissa ja erityisesti se, onko sillä tai sen osilla ollut pysyvää arvoa, joka tuntuu vielä ydinaseaikakauden sotateorioissa.

Nuoruusvuosinaan ollessaan sotapäällikkönä kentällä Kaarlen kirjallinen tuotanto painottui ensisijaisesti yrityksiin liittää omat kokemuksensa historiallisiin yhteyksiinsä. Näitä tarkasteluja edustavat vuosilta 1793—1795 peräisin olevat

- Vorgesichte des französischen Krieges
- Le siege de Lille, la bataille de Mons et la retroite par Aix-la-Chapelle vers de Rhin
- Le bataille de Fleurus
- Über den Krieg im Jahre 1746 in den Niederlanden
- Über Puysegurs Betrachtungen, die Schlacht bei Nördlingen betreffend
- Vorschlag zu einer Attache auf die Position des Marschalls Broglie bei Bergen
- Zwei entwürfe zum Angriff auf feindliche Stellungen
- Über den Krieg mit den Neufranken.

Julkaisut olivat esseeluentoisia ilmentäen vakaita pyrkimyksiä antaa oma persoonallinen panos Napoleonin ajan sotatapahtumien kodifointiin ja analysointiin. Tässä Kaarle on ilmetty ”jominilainen”. Julkaisujen nimet heijastavat niitä tunnettuja kovia Napoleonin ajan taisteluita, joihin Kaarle joutui vastuunalaisena mukaan. Näistä erityisesti viimeksi mainittu julkaisu ”Über den Krieg mit den Neufranken” osoittaa jo varsin huomattavaa kypsyyttä ja kaukonäköisyyttä enteillen niitä myöhempiä huomattavia sotateoreettisia julkaisuja, joita ilmestyi vielä 1820- ja 1830-luvuilla.

Tunnetun sotateoreetikko Jominin siitä, että hän halusi tutkimukselliseen panokseensa yhdistää vahvan ”koulumestarin” leiman. Tämä kuva ja pyrkimys sopii varsin paljon myös Kaarleen. Hänen julkaisuihinsa sisältyi huomattavasti jo lähinnä 1800-luvun alkuvuosina käytännön ohjeita päällikkötehtävissä oleville upseereille. Ilmeisesti Itävallan armeijareformi kytketty tähän Kaarlen kirjoituskauteen ja sen painopisteyttämiseen ohjetyyppiseksi. Kaarlen tänä kautena, jolloin hän oli korkeimmassa viroissaan, laatimista kirjoituksista on vain pieni osa päässyt julkisuuteen. Olisikohan sensuurilla (vrt. Napoleonin Jominiin kohdistama sensurointiyritys) ollut Kaarlenkin kohdalla sormensa pelissä? Itse käsikirjoitukset taltioituivat perhearkistojen kautta Unkarin valtionarkistoon¹⁹.

Tähän ohjesääntökauteen kuuluu mm. Kaarlen vuonna 1803 kirjoittama ja vuonna 1806 julkaistu kirjanen ”Grundsätze der höheren Kriegskunst”. Se edusti pyrkimystä saada tolkkua siihen tavattoman monimutkaiseen ja kirjavaan sodankäyntiä koskevaan sääntömosaiikkiin, jota esinapoleonilainen ja fredrikiläinen ajattelumaailma edustivat. Oli päästävä eroon sotien käymisestä shakkipelinä, joka yritettiin voittaa taitavilla manövereillä ratkaisutaisteluun antautumatta.

Kaarlen sotafilosofian keskeinen aksiooma on hänen toteamuksensa ”Sota on suurin paha, jonka valtio, jonka kansakunta voi kokea”²⁰. Hänestä rauhan tuli käydä sodan edellä ja politiikan olla sodan yläpuolella. Sotalaitoksen ylläpitämisen perustarkoituksena tuli olla rauhan säilyttäminen ja sodan ennalta ehkäisy. Tässä on selvä analogia mm. Liddell Hartin ajattelun ja nykypäivän suomalaisen turvallisuuspoliittisen ajattelun kanssa. Kaarle ei kuitenkaan ollut illusionisti vaan realisti, joka kuvasi sodan ilmiötä niiden sisäisestä olemuksesta lähtien. Sotaan jouduttaessa se oli pyrittävä saattamaan päätökseen mahdollisimman nopeasti ja edullisesti. Hän kirjoitti ”— vain edullinen rauha on kestävä ja vain kestävä rauhan avulla kansakunnat voivat tulla onnellisiksi —”. Vastustajalle oli tarjottava sellainen rauha,

mikä ei nöyryyttäisi. Tässä Kaarle edusti eteläsaksalais-katolista ajattelua, jota kautta historian on niin paljon rikottu. Kaarle oli moraalinen sotatieteilijä ja sotapäällikkö, sotataidon moralisti. "Ich wurde mit einem empfindsamen Herzen geboren" sanontansa sopii häneen hyvin.

Itävallalle Kaarle piti parhaana neutraliteettia. Lujan neutraliteetin tarpeesta hän kirjoitti keisariveljelleenkin. Aseettomasta puolueettomuudesta ei hänen näkemysensä mukaan ollut turvaa. Kun sotaan oli jouduttu liittolaisuus tuli kyseeseen²¹. Kaarle oli ilmeisesti enemmän habsburgilainen kuin pelkästään itävaltalainen. On pidetty mahdollisena, että Napoleon tarjosi hänelle Saksan keisarin kruunua heidän tavatessaan vuoden 1805 joulukuussa Stammersdorfissa. Saksalaisuuden hahmona Kaarlea on verrattu mm. Bismarckiin ja Treitsckeen. Mielenkiintoinen on myös Jedlickan maininta siitä, että Englanti olisi vaatinut vuonna 1796 Kaarlelle johtavaa asemaa sodankäynnissä Napoleonista vastaan²². Aivan kuin Mannerheim vuonna 1918 vaati Suomelle lujaa hallitusvaltaa, Kaarle totesi, että "Heikko ratsastaja jättää väsyneen hevosen", tarkoittaen heikkoa hallitusta. Tähän liittyi hänen lausumansa siitä, että "sotapäällikkö oli jaloin kivi monarkkinsa kruunussa"²³.

Taktiikka, joka ennen sisälsi linjoja ja kulmia, erilaisia taidokkaita geometrisia järjestelmiä, oli "pantava uusiksi" käsitesisällöstä alkaen. Tässä yhteydessä on syytä rehellisyyden nimissä muistaa taktiikan kytkentä välineeseen, sotajoukon rakentamiseen, laatuun, aseistukseen, vahvuuteen. 1700-luvun lineaaritaktiikka oli aikansa lapsi ja sinänsä johdonmukaista seurausta sitä edeltäneestä sotataidosta. Napoleonin kauden massa-armeijat vaativat uutta taktiikkaa, uutta strategiaa, uutta logistiikkaa ja uutta johtamista. Tämän oivaltamisessa Kaarle oli ainakin Jominin, miksei myös von Clausewitzin hengenheimolainen.

Kaarlen kaikkein painavin julkaisukausi liittyy hänen julkisista toimista erossa olon aikaansa. Hänen teoriansa jäntevöityi ja vapautui selkeämmin kuitenkin jossakin määrin vielä mukana olevasta esinapoleonilaisesta ajattelusta. Pyrkimys yhdistää kokemuksensa, teoriansa ja yleinen sodankäynnin tuntemuksensa yksinkertaiseksi luovaksi sotilasjohtajaa tukevaksi opiksi ilmeni Kaarlen vuosina 1813—1814 ilmestyneessä julkaisussa "Grundsätze der Strategie erläutert durch die Darstellung des Feldzuges von 1796 in Deutschland"²⁴. Sitä on sanottu hänen pääteoksekseen. On paikallaan todeta Jominin kiinnostus sitä kohtaan, mikä ilmeni teoksen ranskannoksen aikaansaamisena. Sittemmin teos sai uuden, paremman ranskannoksen ohella myös italian-, turkin- ja unkarinkieliset käännökset. Ne heijastavat ilmeistä aitoa kiinnostusta Balkanin suunnan johtavan sotilasvaltion sotatieteellistä ajattelumaailmaa kohtaan.

Vuosina 1823—1826 ilmestynyt "Geist des Kriegswesens überhaupt" sekä vuodelta 1838 peräisin oleva "Das Kriegswesen in Folge der französischen Revolutionskriege" ovat myös Kaarlen keskeisimpiä teoksia. Edellinen sisältää toistakymmentä sodankäynnin periaatteita, joihin palataan myöhemmin ja jälkimäisessä hän esittää ajan hengen ja konkreettisuuden vaatimia muutoksia sotataitoon, erityisesti taktiikkaan.

Arkkiherttua Kaarlen kuoleman jälkeen julkaistiin vielä vuonna 1860 joukko hänen kirjoittamiaan esseitä sekä vuosina 1882, 1893 ja 1894 hänen valittuja kirjoituksiaan²⁵. Tämän jälkeen ilmestyi vielä vuonna 1912 Oskar Cristen kirjoittama kolmiosainen perusteellinen arkkiherttuan elämäkertä²⁶. Lukuunottamatta siihen sisällytynyt arviointia ei — yllättävää kyllä — Kaarlen kirjoituksia ole julkaistu saatikka sitten esitetty kriittisiä arviointeja hänen toiminnastaan yleensä ja erityisesti

hänen sotateoreettisesta ajattelustaan ja julkaisuistaan erästä toisen maailmansodan ajan saksalaista tutkielmaa (Lorenzin) lukuunottamatta ennenkuin nyt jälleen 1960-luvulta lähtien ensisijaisesti Itävallassa, mutta myös Englannissa. Itävaltaa lukuunottamatta Kaarle on nykymaailmalle kuitenkin varsin tuntematon. Vaikkakin Unkarin kansannousun yhteydessä vuonna 1956 hänen Unkarin valtionarkistossa säilytettävä arkistonsa kärsi tiettävästi vaurioita²⁷, siellä lienee aiheesta kiinnostuneelle tutkijalle vielä mielenkiintoinen lähde.

KAARLEN "KEPPIHEVOSET" — ARMEIJAN REFORMIT JA UPSEERISTON KOULUTTAMINEN

Sodassa saamansa kokemuksen, älykkyytensä ja laajakatseisuutensa pohjalta arkkiherttua Kaarle pyrki kahdesti toteuttamaan suuria uudistuksia maansa sotalaitoksessa. Ensimmäinen uudistuskausi oli vuonna 1801 solmitun Luneburgin ja toinen vuonna 1805 solmitun Pressburgin rauhan jälkeen. Jälkimmäinen oli luonnollista jatkoa ensimmäisen reformikauden uudistuksille.

Asevoimien uudistamisen lisäksi ja siihen liittyen Kaarle pyrki myös maan hallinnon ja talouselämän uudistamiseen. Toisin kuin esimerkiksi von Clausewitz ja Jomini Kaarle oli myös käytännön valtiomies.

Monenlainen byrokraatia, korruptio, valtion velkaantuminen, inflaatio ja ravinnon puute rasittivat Napoleonia vastaan käydyissä sodissa sinänsä rasittunutta valtiota ja kansakuntaa. Lisäksi tulivat erimielisyydet unkarilaisten kanssa mm. heidän osallistumisestaan asepalvelukseen. Germaanisten, romanialaisten, unkarilaisten ja slaavilaisten elementtien yhdistäminen yhteisiin sotaponnistuksiin ei ollut mikään helppo tehtävä. Kaarle sai kokea pyrkimyksissään vastustusta ja ymmärtämättömyyttä hallitsijankin, veljensä taholta. Moni hänen edustamansa ajatus jäi kypsymään tulevaisuuteen.

Kaarlen maanpuolustuksellinen filosofia lähti siitä, että Itävallan armeija oli isänmaan ja kaikkien sen toimintojen, maatalouden, teollisuuden, kaupan suoja, ei valloitusväline kun Napoleonille se oli valtioiden kukistamisen, vihollisen tuhoamisen ja nopeiden taisteluiden väline²⁸.

Sodankäynnissä Napoleonia vastaan havaitsemiensa epäkohtien perusteella Kaarle katsoi tarpeelliseksi koko valtion ylimmän poliittisen ja sotilashallinnon uudistamisen. Hän saikin ponnistuksillaan vuonna 1801 aikaan Staats- und Konferenzministeriumin, joka jakaantui ulko-, sisäasiain- ja sotilasasiaindepartementteihin. Itse hänestä tuli sota- ja meriministeri. Itävallallahan oli merenrannikkoakin Adrian meren äärellä puolustettavana.

Kaarlen aikaansaamia laajakantoisimpia uudistuksia oli tosin vielä nykyaikaisesta kaukana ollut vuoden 1804 asevelvollisuus- ja rekrytointilaki. Sillä ennen elinikäinen sotapalvelusaika rajoitettiin 10—14 vuoteen. Tällä Kaarlen toimella oli huomattava merkitys asevoimien lähentämisessä kansaan. Olihan kyseessä silloisissa oloissa joltisenkin humaani laki aikaisempaan käytäntöön verrattuna.

Asevoimien kehittämisessä Kaarle näki vahvuuden lisäämisen, koulutuksen kehittämisen, huollon ja oikeusturvan kehittämisen ohella ja niihin liittyen ensisijaisena tehtävänä sodissa kärsineen hengen palauttamisen. Kuten Suomen Marsalkka myöhemmin Kaarle oivalsi selkeästi, että sotilas on ajatteleva olento ei kone. Muutoinkin Kaarlen ja Mannerheimin persoonissa, ajattelussa, toimissa

sotapäällikköinä ja valtiomiehinä on paljon yhtäläisyyksiä. Molemmat olivat suuria humanisti ajattelevia ja toimivia persoonia. Kummassakin näkyi vahvana valistuksen ajan positiivinen perintö.

Erityisesti toisena reformikautenaan Kaarle kehitti organisaatiota, vahvuutta, taktiikkaa, asevoimien jakoa aselajeihin, jalkaväkeen, ratsuväkeen ja tykistöön. Myös meripuolustus sai hänen huomionsa osakseen.

Huomattavimpia asevoimien vahvuuteen, organisaatioon, käyttöön ja niiden suhteisiin yhteiskuntaan vaikuttaneita tekijöitä oli reserviyrkiköiden sekä Landwehrin yksiköiden muodostaminen vuonna 1808 vakinaisen armeijan tueksi. Viimeksi mainituilla oli eräänlainen edeltävä henkinen ja toiminta-ajatuksellinen yhteytensä omaan maamme suojeluskuntalaitokseen. Ne olivat luonteeltaan viikonloppuharjoituksia pitäneitä rajaprovinsien paikallisjoukkoja. Tämä järjestely edusti eräänlaista kompromissia kokonaan miliisijärjestelmään siirtymistä kannattaneiden kanssa. Näillä järjestelyillä myös Itävallan armeijan kokonaisvahvuus kohosi. Tärkeätä Kaarlelle oli joukkojen laatu. Sen vuoksi niiden kouluttamiseen, jota hän tarkasti valvoi, tuli kiinnittää erityistä huomiota käytännön taisteluharjoitusten muodossa. Kaarle vaati painokkaasti systemaattista koulutusta. Jokaisen sotilaan tuli oivaltaa koulutuksen välttämättömyys, hänen tuli olla taitava aseensa käytössä ja häntä oli kohdeltava hyvin. Sotilaille ei saanut turhaan huutaa²⁹. Kaarle on ollut eräänlainen avantgardisti motivaation luomisessa sotilasjoukkoihin. Harjoitusohjeissaan hän kielsi jyrkästi sotilaiden väärän kohtelun todeten, että ”Brutaliteetti on tavallisesti osoitus omasta tietämättömyydestä ja tuhoaa kunniantunnon, jonka tulee olla sotilaan sielu”³⁰. Tämä oli selkeä sotilaspsykologinen oivallus.

Kaarle heitti romukoppaan lineaaritaktilliset periaatteet. Siinä ne menivät treffeneineen ja muine ”kommervenkkeineen”. Corps de reserve -traditiokin murtui samantien. Itävallan armeija sai sotien kokemuksiin perustuneen ja Ranskan armeijassa jo pitkään sovelletun kiinteän taktillis pohjaisen muodon. Jalkaväki-, ratsuväki- ja tykistötaktiikka saivat uusia itsenäisiä ilmentymismuotoja.

Kehottaessaan upseereitaan opiskelemaan ja harrastamaan sotatieteitä Kaarle perusteli asian tavalla, joka sopii nykypäivänkin upseerille hänen pyrkiessään kehittämään itseään tiedoissa ja taidoissa: ”Ihmisikä on niin lyhyt, että omien kokemustensa kautta hän ei pysty niin monissa erilaisissa olosuhteissa ja niin lukemattomissa tapauksissa, joista yksikään ei ole toisensa kaltainen, esitettyjen periaatteiden soveltamisen oppimiseen -- mutta vieraiden kokemusten välittäminen, sotilaallisten ongelmien ratkaiseminen ja muokkaaminen, menneiden tapahtumien arvioiminen ja luonnosta ammennettu maaston tuntemus voivat korvata ajan tarpeen ja oman usein kalliisti hankitun kokemuksen viiveen³¹. Tässä hän oli samoilla ”aaltopituuksilla” von Clausewitzin ja Jominin kanssa.

Näin perustellen Kaarle julkaisi mm. vuonna 1806 ”Grundsätze der höheren Kriegs-Kunst für die Generale der österreichischen Armee”, johon tulivat lisäyksenä ”Taktische Beispiele als Anhang zu den Grundsätzen der höheren Kriegs-Kunst” ja useita vihkosia aiheesta ”Beyträge zum praktischen Unterricht im Felde für die Offiziere der österreichischen Armee”.

Jokainen suomalainen yleisesikuntaupseeri tuntee arvostetun itävaltalaisen sotilasaikakausjulkaisun ”Österreichische Militärische Zeitschrift, ÖMZ:n”. Se on myös arkkiherttua Kaarlen aikaansaannos, jonka ensimmäinen numero ilmestyi 1. päivänä tammikuuta vuonna 1808. Tällä kauaskantoisella samoin kuin Sota-akatemian perustamista koskevalla lykkääntyneellä aloitteellaan Kaarle pyrki edistämään

sotatieteellistä tutkimusta ja luomaan henkisen yhdyssiteen kyvykkäiden sitä harrastavien upseereiden kesken. Tuskin hän aavisti aikaansaannoksensa tulevan maailmanlaajuisen merkityksen ja esimerkkinsä voiman.

OMAPERÄISTÄ VAI LAINATTUA — KAARLELAISESTA SOTATIETEELLISESTÄ AJATTELUSTA

Napoleonin kauden kokemuksen perusteella Kaarle kodifioi muutamia sodan-käyntiin liittyviä periaatteita³². Erityisesti häntä kiinnostivat taktiikan murroskausi sekä ne edellytykset, joilla johtaja ja sotapäällikkö voivat suorittaa annetun tai ottamansa tehtävän. Myös sissi- ja kansansodan problematiikat ajan sodan kuvioihin kuuluvina askarruttivat häntä.

Suoraan Napoleonilta otettua on voimien ratkaisevaan kohtaan keskittämisen periaate. Marssien ratkaisukohtaan tuli tapahtua hajautetusti, mutta niin, että eri kolonnat voivat tarvittaessa tukea toisiaan. Toimintavapauden tuli olla operaatioiden kaikissa vaiheissa turvattu. Kun operaatiot tapahtuvat ja ne pyritään suorittamaan aika-, tila- ja voimavarat — vaikutustilassa suhteessa vihollisen vastaaviin dimensioihin, Kaarle korosti erityisesti toiminnan nopeuden merkitystä koska nopeus moninkertaisti hänen käsityksensä mukaan voiman. Nopeuden lisäksi alivoimaa oli korvattava aloitteellisuudella. Sotapäällikön taistelua ajan kanssa Kaarle kuvasi tavalla, joka soveltuu tämänkin päivän johtamisen problematiikkaa pohtiviin julkaisuihin: ”Jokainen toiminta on sidottu väistämättömään ajantarpeeseen, ja usein tulee päätöksen vaatima asia sotapäällikölle vasta siinä silmänräpäyksessä, kun hänen on jo ryhdyttävä toimintaan. Silloin tunkevat tieto, päätös ja toteuttaminen niin nopeasti toistensa päälle, että sotapäälliköllä täytyy olla kyky käsittää kokonaisuus mainitussa silmänräpäyksessä, nähdä päätöksensä seuraukset ja siinä hetkessä valita paras (päättös) ja määrätä toteuttamisen tarkoituksenmukaisin muoto”³³. Tämän kovan totuuden ilmaisijan syntymästä on jo yli kaksi vuosisataa, mutta tuskin voimme kieltää sen soveltuvuutta reaaliaikakauden sotilasjohtajan problematiikan ratkaistaviin kuvioihin.

Teorioissaan Kaarle oli selvästi offensiivien kannattaja. Hän korosti sodan alussa saavutetun ratkaisutaistelun merkitystä koko sodan voittamiseksi. Ratkaisutaistelu, jossa vihollinen lyötäisiin, oli ilmeisen analoginen von Clausewitzin periaatteiden kanssa. Toisaalta Kaarle piti tärkeiden maa-alueiden haltuunottamista sekä ratkaisutaistelun ajan ja paikan huolellista valintaa keskeisinä asioina strategiassa ja sotapäällikön johtamistoiminnassa. Tämän näkemyksen ei tarvitse kuitenkaan olla — ja tuskinpa arkkiherttua sitä tarkoittikaan — ristiriidassa ratkaisevaan taisteluun pyrkimisen kanssa. Ajan rakennekulttuurin nopea kehitys, teiden, siltojen ym. rakenteiden luomisineen suosi Kaarlen mukaan liikkeitä ja siten offensiivisia. Kaarlen filosofian kuvaan soveltuu hänen sattuva vertauksensa ratkaisevasta offensiivista. Hän vertasi hyökkäystä ukkoseen, joka nousee huomaamatta, kun sen havaitsee sen suuntaa ei voi päätellä ja siinä samassa se on tehoavana paikalla rientäen edelleen uuteen tuhoamiseen³⁴!

Kaarlen periaatteistaan kuului edelleen hänen omiin kokemuksiinsa perustuvia asioita kuten sivustojen suojaamisen merkitys, ajallisesti lyhimmän etenemistien valinta, oman voiman sijoittaminen yhdensuuntaisesti (!) vihollisen linjan kanssa — sinänsä varsin ymmärrettäviä asioita. Lineaaritaktiikan aikakauden käsitteiden —

operaatiolinja, operaatiokulma, operaatiobasis — mukana kuljettaminen tuskin pahemmin häiritsee Kaarlen perusajatusten selkeyttä ja tajuamista.

Vaikka Kaarle monissa taisteluissa esimerkiksi Ambergissa, Würzburgissa, Stockbachissa, Zürichissä ja Aspernissa toimi vastoin omaa oppiaan taistelun häikäilemättömästä hyväksikäytöstä (ukkosvertaus), hän teorioissaan ja opeissaan näki uuden taktillisen aikakauden tulleen. Väline, armeija, oli muuttumassa. Taktiikan ja strategian oli muututtava sellaisiksi, että niillä voitiin hallita tuo uusi väline. Criste katsoo Kaarlen olleen aikaansa edellä ajan todellisuuteen sopeutumisessa³⁵. Kaarlen pyrkimyksiä oppiansa soveltamisessa vaikeutti se, että hänellä ei ollut Napoleonin mahdollisuuksia muovata mieleisiään asevoimia. Hän ei aina löytänyt yrityksistään huolimatta keinoja vastata ajan haasteeseen ja hänellä oli vastustajia. Näin teoria kulki hänen, kuten monen muunkin sotateoreetikon kohdalla, usein enemmän tai vähemmän käytännön edellä.

Kaarlen sopeutumistaidosta ovat esimerkkeinä mm. se, että hän jo vuonna 1796 käytti itsenäisiä prikaateja pitkien linjamuotojen asemesta ja vuonna 1808 hän saattoi toteuttaa tärkeän tykistötekniillisen ja -taktillisen ideansa, patterirykiköiden muodostamisen. Tämä merkitsi suurta askelta mm. Fredrik Suuren ajan tykistötaktiikkaan verrattuna.

Napoleonin kausi muutti myös Kaarlen oivalluksissa jalkaväen pääasellajiksi, ratsuväki ei ollut enää "entscheidend". Uusi kevyt jalkaväki sopi sekä hajautettuun että sulkeiseen taisteluun, taisteluun peitteisessä maastossa ja edelleen avomaastossakin. Tämä sopeutuminen edellytti koulutuksen huomattavaa tehostamista, alkoihan vähitellen yksittäistaistelijankin aikakausi nimenomaan puolustuksessa peitteisessä maastossa taistelutoverien loitontuessa yhä kauemmaksi toisistaan. Tällaisella hajautetulla taistelulla valmisteltiin Kaarlen filosofiansa ratkaisevaa kamppailua³⁶. Sama koski patterikokoonpanossa toimivan tykistön esitaisteluna aloittamaa tykistötaistelua mahdollisimman keskitettyine tulituksineen. 1700-luvun kovaan paukkeeseen ja paksuun savuun perustuva tykistökausi oli jäänyt historiaan lineaaritaktiikan myötä.

Jominin tavoin Kaarle oli myös ratsuväen jatkuvan merkityksen oivaltaja vaikka ei sille enää taistelukentän kuninkaan tai kuningattaren arvoa antanutkaan. Uudistetun tykistön käytön tavoin ratsuväen tuli voittaa aikaa, huolehtia jalkaväen tavoin tiedustelusta ja varmistuksesta. Vihollisen jatkuvan seuraamisen vaatimus oli Kaarlen periaateissa eräs keskeisistä. Hyökkäyksessä ratsuväki ei saanut massoittua. Nopean liikkeen ja vihollistulen läpäisemisen avulla ratsuväen oli ennen kaikkea järkytettävä vihollisen moraalia. Kaiketi tämä on kuin suomalaisestakin toistasataa vuotta myöhemmästä ratsuväen taisteluohjesäännöstä, kenties ei aivan samoin sanoin. Ratsuväen ei sopinut pelätä, sota oli silloinkin julmaa ja "ratsuväki raakaa".

Joukkojen johtamisen mullistaneissa sodan yleisissä olosuhteissa oli Kaarlen syvällisen pohdiskelun kohteena erityisesti myös johtajakoulutus. Tässäkin hän oli paljolti Jominin hengenheimolainen. Kaarle oli täydellisesti oppositiossa mm. sitä Fredrik Suuren käsitystä vastaan, että suuri sotapäällikkyyks on vain synnynnäistä, pelkkä luonnonlahja ja että sotapäälliköitä ei voi kasvattaa. Tällaista käsitystä Kaarle sanoi aikansa erääksi suurimmaksi erehdykseksi. "Das Genie wird geboren, der grosse Mann muss gebildet werden, Genie ist Anlage, nicht Vollendung" — "Nero syntyy, suuri mies täytyy kasvattaa, nerous on edellytys, ei täydellisyys"³⁷. Tämä Kaarlen filosofinen pohdiskelu vastanee nykyaikain käsityksiä. Onhan omissa puolustusvoimissammekin jo perinteisesti ja muulle yhteiskunnalle suuntaa

antavasti kiinnitetty jatkuvasti kasvavaa huomioita johtajakoulutukseen. Ennuserkkien mukaan tämä suuntaus tulee tulevaisuudessa vain voimistumaan samalla kun siihen liitetään — aivan aidossa kaarlelaishengessä — myös korkeinta mahdollista teoreettista koulutusta. On siis tarpeen kasvattaa johtajia ja taas johtajia. Puolustusvoimat ja yhteiskunta eivät kehity ilman lujia ja sitkeitä johtajia. Kaarle pitää eräänä sotahistorian keskeisenä opetuksena sitä, että mainituilla ominaisuuksilla varustettu, hyvän koulutuksen saanut johtaja on usein lyönyt pelkin syntyperäisin nerouspiirtein varustetut sotapäälliköt. Niinpä hän piti Fredrik Suuren voittoja pikemminkin onnenkantamoisina kuin todellisina suuren sotapäällikön aitoina saavutuksina ja tuon päällikkyuden ilmauksina. Myös Kaarle XII ja Napoleonkin saivat arkkiherttualta ”nuuskaa” eräiden keskeisten periaatteiden unohtamisesta sotaliikkeissään. Kaarle vaati ”oppilailtaan” sodan luonteen, sen lakien ja periaatteiden syvällistä tuntemusta, sotatieteen omaksumista. Sotapäällikön muovautumisen ehtona Kaarle piti kokemuksen yhdistämistä voimakkaaseen tieteelliseen ponnisteluun. Tämä sopi täydellisesti hänen kuvaansa sotapäällikön vaikeimmasta toimintamiljööstä. ”Ilman lepoa, valmistautumatta, silmänräpäyksellisessä paineessa, jolloin kaikki riippuu hänestä ja hänessä, jolloin sadat asiat sitovat hänen mielensä ja vaikuttavat hänen tuntoihinsa, hänen on tehtävä päätöksiä, jotka ratkaisevat miljoonien kohtalon. Nämä päätökset edellyttävät tietoisuutta todellisuudesta, joka paljastuu vain kypsän, kylmän harkinnan avulla ja erottuu näennäisestä ja väärästä”³⁸. Omassa sotahistoriassamme tämä päätösolosuhdekuvaus kirkastuu erityisesti Suomen Marsalkka Mannerheimissa, jota voidaan pitää kaarlelaisen johtamisfilosofian henkilöitymä. Tuskinpa Mannerheimin lisäksi moneen henkilöön soveltuu Kaarlen toteamus ”viisas, kokenut ja samalla päättäväinen sotapäällikkö on jaloin kivi hänen monarkkinsa kruunussa, hänen käsissään on isänmaan pelastaminen tai tuho”³⁹, kun monarkin kruunun sijaan sijoitamme Suomen leijonan kruunun vahvana itsenäisyytemme ja sen puolesta käydyn kolmen sodan symbolina.

Jominiin ja von Clausewitzin tavoin arkkiherttua Kaarle pohti myös sissi- ja kansansodan problematiikkaa ja näyttää ajattelussaan sekä kannanotoissaan olleen paljolti samoilla linjoilla näiden kanssa. Kaarle oli pohjimmiltaan humanisti, kuten Napoleonin tulkitsijatrion kaksi muutakin edustajaa. Moraali esiintyy arkkiherttuan periaatteissa eräänä keskeisenä asiana. Hän suhtautuu sissisotaan vastenmielisesti ilmeisesti ajan kokemusten (Espanja, Tiroli) perusteella ja pitää sitä vain äärimmäisenä keinona. Hän katsoo sen heikentävän kansan varallisuutta ja moraalialueita pitkäksi aikaa⁴⁰. Jomini toivoi sotien voimakasta rajoittamista ja kansainvälistä lainsäädäntöä niiden tuhovaikutusten rajoittamiseksi.

Kaarle toi esille kansansodan spontaanin luonteen, jossa lopputuloksen ratkaisevat jatkuva vihollisen ahdistaminen ja sitä kuluttavat kahakat. Kun mm. Maon oppeihin kuuluu sissisodan muuntaminen ratkaisevaksi suuroperaatioksi, Kaarle näki hyvin vaikeaksi väestön kokoamisen laajoilta alueilta keskitettyihin operaatioihin. Kansansodan voimana hän näki yleisen mielipiteen. Jos se ei ollut altis sodalle, se ei voinut menestyä. Miehitäjän vastalääkkeinä aseisiin nousutta väestöä vastaan Kaarle näki toisaalta mm. avainkohtien linnoittamisen sekä aseiden riisumisen, toisaalta hyvän kohtelun väestön asennoitumisen muuttamiseksi suopeammaksi tai ainakin eliminoimaan sen konkreettisen vastarinnan. Ns. aseeton tai väkivallaton vastarinta ei käsitteenä näy Kaarlen sen enempää kuin muidenkaan klassillisen koulukunnan edustajien filosofioissa.

UNOHDUKSENKO HÄMÄRÄÄN — VAI RENESANSSIIN?
 ARKKIHERTTUA KAARLEN SOTATIETEELLISEN,
 AJATTELUN PYSYVYYDESTÄ

Syynä siihen, että arkkiherttua Kaarle ei ole saanut lähinnä itävaltalaisia arvioita lukuunottamatta vahvaa jalansijaa myöhemmässä sotatieteellisessä arvostuksessa on pidetty mm. sitä, että hän ei olisi osannut metodologisesti oikein vastata ajan haasteisiin eikä tulkita niitä oikein. Hänen on katsottu käsitelleen sodan ongelmia liian teknillisesti kun von Clausewitz osasi ottaa laajemman filosofisen näkökulman.⁴¹ Tämän näkemyksen vastapainoksi voimme asettaa mm. hänen elämäkertansa ansiokkaan kirjoittajan arvion, että vaikka Kaarle ei kyennyt täysin irroittautumaan vanhoista kaavoista, se ei voi rajoittaa hänen merkitystään sekä käytännön sotapäällikkönä että sotatieteilijänä.⁴²

Kaarlen sotatieteellinen filosofia oli varsin puhdaspiirteistä napoleonilaisuutta, fredrikkiläinen hän ei suinkaan ollut vaikka viljelikin vielä eräitä vanhentuneita tai vanhentuvia käsitteitä, kuten operaatiolinja, operaatiokulma jne. Nyt on aika viimeistään nähdä näiden käsitteiden ylitse Kaarlen sotatieteellisen ajattelun todellisuuteen ja syvyykseen ja vaikka emme voine nostaa häntä von Clausewitzin tai ehkä ei edes Jominin tasolle, niin varsin lähelle hän kyllä nousee. Arvon antamisessa jää ongelmaksi se kuinka paljon nämä teoreetikot ovat saaneet vaikutteita toisiltaan tai itse yhdensuuntaisesti Napoleonia tai muitakin ajattelijoita tulkiten. On esitetty väittämiä, että Kaarle havaitsi tärkeitä sotatieteellisiä asioita paremmin ja aiemmin kuin von Clausewitz.⁴³ Tämän kirjoittaja on pyrkinyt aikakauskirjan ”Tiede ja ase” numerossa 45/1987 jäljittämään Jominin sotateorian vaikutuksia ydinaseiden aikakautena.⁴⁴ Näitä ilmeisiä vaikutuksia on. Jos näiden havaintojen perusteella haluamme nostaa Jominin arvostusta sotateoreetikkona, niin kaiken kohtuuden nimessä näin on tehtävä myös arkkiherttua Kaarlen suhteen. Kun esimerkiksi tarkastelemme julkaistuja virallisia sodankäyntiin liittyviä periaatteita, joissa on havaittavissa selvä jominilainen periaatefilosofia, niin yhtä hyvin voidaan sanoa niissä ilmenevän kaarlelaista periaatefilosofiaa. Olkoot tästä esimerkkeinä mm. englantilainen kenttäohjesääntö vuodelta 1920, vuoden 1945 englantilainen kymmenen peruseriaatteen luettelo (Montgomeryn lista) sekä vuoden 1978 U.S.A:n virallinen sääntökokoelma (Rogersin lista). Myös neuvostoliittolaisessa ja kiinalaisessa (Maon) sotateoreettisessa ajattelussa on näkynyt jominilais-kaarlelaisia periaateajattelun vahvoja analogioita.

Jomini sen enempää kuin von Clausewitzkaan ei pystynyt rakentamaan täydellistä sodankäynnin ”viisasten kiveä”. Sama koskee myös tämän artikkelin kohdetta, Itävallan arkkiherttua Kaarlea. Erityisesti Jominia ajoi asiassa vahva kunnianhimo. Sekä von Clausewitz että Kaarle näyttävät olleen tässä suhteessa ”nöyrempiä” vaikka ponnistelu sotatieteen rintamalla vaati myös heiltä annoksen kunnianhimoa vilpittömään tieteelliseen ponnistukseen liittyen. Oman itsensä, kykyjensä ja niiden ilmaisutaidon tunteminen on monien muiden avujen ohella ajatuksilleen kestävä ikää tavoittelevan sotateoreetikon perusvaateita. Kysymykseen siitä onko Itävallan arkkiherttua luonut itselleen pysyvän aseman sotatieteen ja — taidon klassillisen koulukunnan edustajana on tämän kirjoittajan käsityksen mukaan vastattava myöntävästi ja toivottava, että hänet synnyinmaansa lisäksi nostetaan unohduksen hylätystä taisteluhaudasta puolustamaan oppiensa arvoa siinä kun annamme arvoa muillekin napoleonilaisille ajattelijoille.

VIITTEET

1. Shy, John: Jomini. Peter Paretin toimittamassa teoksessa *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. Princetown, New Jersey 1986.
2. Napoleonin vaikutuksesta Kaarlen ajatteluun *Le Vasseur* sanoi v 1851 ilmestyneessä teoksessaan *Commentaires de Napoléon, suivis d'un résumé des principes de stratégie du prince Charles, "La concordance des principes de l'archiduc Charles avec les idées de Napoléon sur l'art de la guerre est telle, que l'on peut considerer ce résumé, comme celui même des principes de l'Empereur"*.
3. Kirjoittaja ei ainakaan täysin yhdy Wallachin Kaarlesta esittämään arvioon, että tämä olisi ollut kykenemätön irrottautumaan 1700-luvun teoreetikkojen vanhentuneista teorioista eroten tässä suhteessa mm. von Clausewitzista. Jehuda L. Wallach: *Charles. Archduke of Austria. — A Forgotten Contemporary of Clausewitz*. Esitelmä Helsingissä v. 1988 kansainvälisessä sotahistorian kollokviossa.
4. Walter Hummelberger: *Österreichs Grosse Feldherren. München-Wien 1981*. Manfred Rauchensteiner (toim): *Clausewitz, Jomini, Carl*. Wien 1988; *Kaiser Franz und Erzherzog Carl (Dynastie und Heerwesen in Österreich 1796—1809)*. Wien 1972; *Erzherzog Carl und der Begrenzte Krieg*. Artikkele julkaissussa *Clausewitz, Jomini, Carl*, toim Manfred Rauchensteiner, Wien 1988. Jozsef Zachar: *Die Frage des Verteidigungskrieges im Gebirgsland in den Schriften Erzherzog Carls*. Artikkele julkaissussa. Helmut Hertenerberger ja Franz Wiltschek: *Erzherzog Carl. Der Sieger von Aspern*. Günther E. Rothenberg: *Napoleon's Great Adversaries. The Archduke Charles and the Austrian Army 1792—1814*. Lontoo 1982. Kirjallisuudessa on Kaarlen arkistojen ohella havaittavissa yli 150 lähdejulkaisua. Kaarlen nimi esiintyy niiden nimissä useita kymmeniä kertoja. Painetuista lähteistä on tärkein Kaarlen *Ausgewählte Schriften*, 6 osaa. Kaarlen arkisto on Budapestin valtionarkistossa. Vuoden 1956 kansannousun yhteydessä osa niistä paloi. Tämä vaikeuttaa kriittistä analyysiä. Lisäksi Kaarleen liittyvät Habsburgien perhearkeisto sekä keisari Franzin jäämistö.
5. Rauchensteiner: *Erzherzog Carl und der Begrenzte Krieg*, s 149.
6. Lorenz, Reinhold: *Erzherzog Carl als Denker*. Artikkele August Foustin toimittamassa julkaisussa *"Das Bild des Krieges im Deutschen Denken"*, Band I, Heft 7. Stuttgart ja Berliini 1941.
7. Lorenz: ma.
8. Joh. Christoph Allmayer—Beck: *Erzherzog Carl und die Gegenwart*. *ÖMZ* 1/1960/61, ss 13—21, s 13.
9. Allmayer—Beck: mas 16.
10. Criste: mts 376—377: *Ritter von Hoen, M: Truppen-, Heeres- und Kriegsführung. Krieg gegen die Französische Revolution 1792—1797 I*, s 351.
11. Kaarlen muina opettajina mainitaan vanhemmilta vuosilta majuri Federico Manfredini ja kreivi Hohenwart. Kts Nemetz, Walter: *Erzherzog Carl. Sonderdruck aus Klassiker der Kriegskunst*. Darmstadt 1960, ss 285—303, s 285.
12. *Grundsätze der höheren Kriegskunst für die Generäle der Österreichischen Armee*. Wien 1806, 92 s.
13. Kaarlen *"Tactische Beissspiele"* ilmestyi v 1808.
14. Lorenz: mas 263.
15. Allmayer—Beck: mas 16.
16. Lorenz: mas 255—256.
17. Lorenz: mas 269.
18. Criste: mts 371.
19. Wallach: mainittu esitelmä.
20. Arkkiherttua Kaarle: *Grundsätze der höheren Kriegskunst für die Generäle der Österreichischen Armee*. Wien 1806, 92 s, s 1. Kts myös Nemetz: mts 285—303. Näitä Kaarlen periaatteita kritikoivat varsin nopeasti Friedrich Ferdinand Carl von Müffling julkaisussaan *"Marginalien zu den Grundsätzen der höheren Kriegskunst für die Generäle der Österreichischen Armee. Nebst zwei Planen*. Weimar 1808. Kun Clausewitz oli enemmän asioiden tarkastelija kuin opettaja, niin Jominin tavoin Kaarlessa oli varsin paljon oppimestaria, joka näkyi hänen julkaisuissaan, mm *"Beiträge zum praktischen Unterricht im Felde"*, reglementeissään ja lukuisissa tarkastuskäynneissään hänen pyrkiessään kohottamaan sekä upseeriston että miehistön tasoa.

21. Zachar: mas 132.
22. Jedlicka, Ludwig: Erzherzog Carl. Der Sieger von Aspern (1771—1847). Artikkel P. Hugo Hantschen toimittamassa julkaisussa "Gestalter der Geschichte Österreichs". Innsbruck—Wien—München 1962, 9 s.
23. Lorenz: mas 259.
24. Teos sai sittemmin v 1819 jatkoa nimellä "Geschichte des Feldzuges von 1799 in Deutschland und in der Schweiz".
25. Kts erityisesti Erzherzog Carl: Ausgewählte militärische Schriften. Berlin 1893 ja 1894.
26. Criste: mt.
27. Wallach: mainittu esitelmä.
28. Criste: II osa, s 212.
29. Nemetz: mas 297.
30. Criste: II osa, s 396.
31. Criste: II osa, s 395.
32. Kaarlen prinssiipeistä kts mm "Geist des Kriegwesens überhaupt" ss 75—114.
33. Criste: III osa, s 375.
34. Criste: III osa, s 384.
35. Criste: III osa, s 393.
36. Cristen mukaan Kaarle oli ensimmäinen, joka liitti hajautetun taistelujärjestyksen harjoitusohjesääntöön. Kts Criste: III osa, s 390.
37. Criste: III osa, s 374.
38. Criste: III osa, s 375.
39. Criste: III osa, ss 374—375.
40. Wallach: mainittu esitelmä.
41. Wallach: mainittu esitelmä.
42. Criste: III osa, s 392.
43. Allmayer—Beck: mas 18.
44. Lappalainen, Matti: Antoine—Henri Jomini — Napoleonin profeetta. Tiede ja Ase 47/1987.